

СИЛАБУС

навчальної дисципліни

«Педагогіка»

2020 – 2021 навчальний рік

Освітня програма: «Соціальна робота та практична психологія».

Спеціальність: 231 Соціальна робота.

Галузь знань: 23 Соціальна робота.

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський).

Викладач	Улюкаєв Сергій Герійович, к.пед.н., доцент кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти
Посилання на сайт	
Контактний телефон	050 90 61 744
E-mail викладача	s.ulukaev@gmail.com
Графік консультацій	середа: 14.00-16.00; п'ятниця: 13.00-15.00

Обсяг курсу на поточний навчальний рік

Форма навчання	Кількість кредитів/годин	Лекції	Семінарські заняття	Самостійна робота	Звітність
денна	6/180	30	30	120	екзамен
заочна		10	12	168	

Семестр: I-й.

Мова навчання: українська.

Ключові слова: основи педагогіки, предмет, методи педагогічного дослідження, дидактика, зміст і принципи навчання, методи і форми організації навчання, теорії виховання, зміст і принципи виховання, методи і форми організації виховання, педагогічне мислення, педагогічні закономірності, управління освітою, загальноосвітні навчальні заклади.

Мета курсу: формування професійних якостей студентів до багатоваріативності педагогічної діяльності; забезпечення засвоєння студентами основних положень з проблематики сучасної педагогіки; формування досвіду самооцінки і самоаналізу педагогічних явищ і ситуацій, уміння моделювати навчально-виховний процес, системного педагогічного мислення, професійної самосвідомості, здібності організувати навчально-виховну роботу з урахуванням розвитку особливості, анатомо-фізіологічних, психологічних та вікових особливостей вихованців.

Предмет курсу: загальні основи педагогіки, теорія виховання, дидактика (теорія навчання), організація та управління педагогічним процесом; виховна діяльність, що здійснюється в закладах освіти людьми, уповноваженими на це суспільством.

Компетентності та програмні результати навчання:

Програмні компетентності:

ЗК-3 Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК-5 Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ФК-2 Здатність прогнозувати перебіг різних соціальних процесів.

Результати навчання:

ПР-3 Аналізувати соціально-педагогічні процеси в малих та великих групах.

ПР-4 Теоретично аргументувати шляхи подолання проблем та складних життєвих обставин, обирати ефективні методи їх вирішення, передбачати наслідки.

ПР-9 Ідентифікувати, формулювати і розв'язувати завдання у сфері соціальної роботи та соціальної педагогіки, інтегрувати теоретичні знання та практичний досвід.

Зміст курсу:

Тема 1. Педагогіка як наука

Предмет і завдання педагогіки. Категорії педагогіки: виховання, освіта, навчання, розвиток і формування особистості. Основні етапи розвитку педагогічної науки: народна педагогіка, духовна педагогіка, світська педагогіка. Джерела педагогічної теорії: педагогічна спадщина минулого, сучасні науково-педагогічні дослідження, передовий педагогічний досвід.

Система педагогічних дисциплін: загальна педагогіка (основи педагогіки, теорія виховання, теорія освіти і навчання, школознавство); історія педагогіки, вікова педагогіка, корекційна педагогіка, галузеві педагогіки, методики викладання окремих предметів, соціальна педагогіка, порівняльна педагогіка.

Зв'язки педагогіки з іншими науками (суспільними, біологічними, психологічними та ін.). Педагогіка у стародавні часи. Розвиток педагогічної думки періоду середньовіччя та в епоху Відродження. Я.А. Коменський – засновник педагогічної науки і видатний класик педагогіки. Основні ідеї педагогіки XVIII - XIX століть. Традиційні засади виховання дітей в Київській Русі: мета, завдання. Соціальні умови становлення писемності та виникнення перших шкіл у Київській Русі. Розвиток освітніх установ. Зміст та організація навчання у Київській Русі. Методи навчання. Дидактична система К.Д. Ушинського. Педагогічні ідеї та педагогічна спадщина А.С. Макаренка. Гуманістична педагогіка В.О. Сухомлинського. Внесок у педагогічну теорію сучасних педагогів-науковців. Передовий педагогічний досвід. Ідеї педагогів новаторів. Народна педагогіка як джерело розвитку педагогічної науки.

Тема 2. Методи науково педагогічного дослідження

Сутність науково-педагогічного дослідження. Фундаментальні та прикладні педагогічні дослідження. Методологія та методика педагогічного дослідження.

Методи науково-педагогічного дослідження: емпіричні методи (педагогічне спостереження, бесіда, анкетування, психолого-педагогічний експеримент, вивчення шкільної документації та учнівських робіт, метод рейтингу, узагальнення незалежних характеристик, соціометрія, психолого-педагогічне тестування); теоретичні методи (аналіз і синтез, індукція та дедукція, порівняння, класифікація, узагальнення, абстрагування, конкретизація); математичні і статистичні методи дослідження (реєстрування, ранжування, шкалування, моделювання).

Науково-категоріальний апарат педагогічного дослідження: його проблема, об'єкт, предмет, мета, гіпотеза, завдання. Послідовність етапів організації і проведення науково-педагогічного дослідження: визначення проблеми дослідження; вивчення встановлених наукою фактів, положень, висновків; вивчення шкільної практики; формулювання гіпотези дослідження; виконання експериментальної роботи; зіставлення експериментальних даних з масовою практикою; узагальнення результатів, формулювання наукових висновків, доведення або спростування гіпотези; оформлення результатів дослідження, їх впровадження.

Тема 3. Загальні закономірності розвитку особливості

Людина як організм, індивід, особистість, індивідуальність. Поняття про розвиток людини, формування її особистості. Рушійні сили та закономірності розвитку особистості.

Чинники формування особистості.

Спадковість і розвиток. Природні задатки як передумова розвитку людини. Проблема успадкування спеціальних задатків, моральних якостей. Активна позиція особистості та її роль у процесі розвитку і виховання. Вплив середовища на розвиток і формування особистості. Види середовища: природне (географічне) і соціальне; мегасередовище, макросередовище, мезосередовище, мікросередовище. Соціалізація людини.

Проблеми вікової періодизації у педагогіці. Сучасна періодизація. Педагогічні критерії виділення вікових періодів дитинства. Психолого-педагогічна характеристика періоду дошкільного життя дитини. Особливості виховання дітей дошкільного віку. Виховання – визначальний чинник формування особистості. Роль виховання в розвитку успадкованих фізичних і психічних особливостей, у

корегуванні впливів середовища. Залежність виховання від рівня розвитку особистості. Зони актуального і найближчого розвитку особистості.

Педагогічна характеристика дітей дошкільного віку, особливості пізнавальної діяльності першокласників та формування особистісних якостей учнів. Особливості виховання і формування особистості підлітка у навчальній діяльності, сім'ї, дитячих об'єднаннях. Діяльність як чинник розвитку особистості. Основні види діяльності. Активність як умова розвитку особистості. Зарубіжні теорії розвитку особистості: біологічний, соціологічний, біосоціологічний напрями.

Тема 4. Дидактика: теорія навчання і освіти

Дидактика як теорія освіти і навчання. Об'єкт і предмет дидактики. Функції дидактики. Завдання дидактики. Історія становлення та розвитку дидактики.

Основні категорії дидактики: освіта (загальна, політехнічна, професійна), зміст освіти, знання, уміння, навички, навчання, викладання, учіння, закономірності навчання, принципи навчання, методи навчання, форми організації навчання, контроль результатів навчання. Система дидактичних дисциплін: загальна дидактика, вікова дидактика, галузева дидактика, часткові дидактики. Зв'язки дидактики з іншими науками (суспільними, психологічними, біологічними та ін.).

Українська народна дидактика, її мета, завдання та зміст.

Тема 5. Навчання як вид пізнавальної діяльності

Поняття процесу навчання. Навчання як вид пізнавальної діяльності людини: загальна закономірність пізнання об'єктивної дійсності, спільне та відмінне в науковому та навчальному пізнанні, рушійні сили процесу навчання.

Функції процесу навчання: освітня, розвивальна, виховна, функція самовдосконалення особистості.

Структура процесу навчання: викладання, учіння; цільовий, стимуляційно-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний (методичний, процесуальний), контроль-регулювальний, оцінно-результативний компоненти.

Діяльність учителя в процесі навчання: планування, організація та здійснення навчальної діяльності, стимулювання активності учнів, контроль за навчальним процесом та його регулювання, аналіз результатів діяльності, внесення коректив. Навчально-пізнавальна діяльність учнів: під керівництвом учителя, самостійна. Психолого-педагогічні основи процесу засвоєння учнями знань, умінь, навичок. Оптимізація та інтенсифікація процесу навчання.

Поняття закономірностей педагогічного процесу. Загальні закономірності навчання. Часткові (конкретні) закономірності навчання: дидактичні (змістовно-процесуальні), гносеологічні, психологічні, кібернетичні, соціальні, організаційні.

Тема 6. Зміст освіти

Поняття змісту освіти. Компоненти змісту освіти: знання про природу, суспільство, мислення, техніку, способи діяльності; досвід здійснення відомих способів діяльності (уміння та навички особистості); досвід творчої діяльності; досвід ціннісного ставлення до навколишнього світу.

Історичний характер змісту освіти. Теорії формування змісту освіти: формальної освіти, матеріальної освіти, дидактичного прагматизму (утилітаризму), структуралізму, проблемно-комплексного навчання. Сучасні вимоги до відбору змісту освіти. Оновлення змісту освіти в умовах реформування школи.

Державний стандарт загальної середньої освіти. Нормативні документи змісту освіти: навчальний план (базовий, типовий, робочий), навчальні програми, підручники і навчальні посібники.

Тема 7-8. Основні принципи і методи навчання

Закони дидактики як вищий рівень узагальнення залежності між явищами процесу навчання.

Поняття принципів навчання. Різні підходи до класифікації принципів навчання. Правила навчання.

Поняття методів навчання. Діалектика взаємозв'язку методів з іншими компонентами процесу навчання. Об'єктивна та суб'єктивна частина методу навчання. Функції методів навчання: стимуляційно-мотиваційна, навчальна, розвивальна, виховна, організаційна, контроль-коригувальна. Прийом як частина методу і самостійна дидактична категорія. Класифікація методів навчання. Різні підходи до класифікації методів навчання: за джерелом знань, характером пізнавальної діяльності учнів,

ступенем керівництва навчальною роботою, дидактичною метою, зовнішньою формою прояву та внутрішньою сутністю, на основі цілісного діяльнісного підходу до процесу навчання; бінарні та полінарні класифікації методів навчання.

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності: словесні, наочні, практичні; індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні, методи аналогії, порівняння; пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові, дослідницькі; методи роботи під керівництвом учителя, методи самостійної роботи учнів. Методи стимулювання навчальної діяльності учнів: пізнавальні ігри, навчальні дискусії, роз'яснення значущості навчання, висування навчальних вимог, заохочення й осудження в учінні. Методи контролю і самоконтролю в навчанні: усний, письмовий, графічний, практичний, тестовий, програмований контроль; взаємоконтроль, самоконтроль і самооцінка.

Критерії вибору і поєднання методів навчання: врахування загальної мети освіти і виховання, закономірностей і принципів навчання, особливостей навчального предмета, змісту навчального матеріалу, типу уроку, вікових особливостей учнів, рівня підготовки вчителя.

Поняття про засоби навчання. Характеристика дидактичних засобів, особливості їхнього застосування в процесі навчання.

Тема 9. Види і форми організації навчання

Поняття форм організації навчання. Класифікація форм організації навчання за кількістю учнів, місцем навчання, часом проведення, дидактичною метою, ступенем складності, тривалістю навчання. Характеристика класно-урочної системи навчання в сучасній загальноосвітній школі.

Урок як форма організації навчання. Вимоги до уроку: загальні, дидактичні, виховні, розвивальні, санітарно-гігієнічні.

Типи і структура уроків: урок засвоєння нових знань; урок формування вмінь і навичок; урок застосування знань, умінь і навичок; урок узагальнення і систематизації знань, урок перевірки, оцінювання та корекції знань, умінь і навичок; комбінований урок. Нестандартні уроки: інтегровані, міжпредметні, театралізовані, з різновіковим складом, уроки – ділові ігри, уроки – рольові ігри, уроки-конференції, уроки-змагання, уроки-диспути, уроки-пошуки, уроки-психотренінги тощо.

Організація навчальної діяльності учнів на уроці: фронтальна, групова, парна, індивідуальна робота.

Підготовка вчителя до уроку. Зміст попередньої та безпосередньої підготовки вчителя до уроку.

Позаурочні форми організації навчання: семінарські заняття, практикуми, факультативи, навчальні екскурсії, предметні гуртки, домашня навчальна робота, консультації.

Тема 10. Контроль перевірка та оцінка знань учнів

Предмет і функції контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів. Принципи контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів: індивідуальний характер, систематичність, різноманітність форм проведення, всебічність, об'єктивність, порівнянність, адекватність, прогностичність, гласність, диференційованість. Складові контролю навчальних досягнень: перевірка, оцінювання та облік успішності навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Перевірка знань, умінь та навичок учнів. Види перевірки: попередня, поточна, періодична (тематична), підсумкова (заключна). Форми перевірки: фронтальна, групова, індивідуальна, комбінована, самоконтроль; заліки та екзамени. Методи перевірки. Особливості застосування тестів під час здійснення різних видів перевірки.

Оцінювання знань, умінь, навичок учнів. Критерії та норми оцінювання рівнів навчальних досягнень учнів за 12-бальною шкалою. Види оцінювання: поточне, тематичне, підсумкове. Облік результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів. Неуспішність учнів і шляхи її подолання.

Тема 11. Характеристика процесу виховання. Основні напрями виховання.

Поняття про мету виховання. Ідеал всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Мета національного виховання на сучасному етапі розвитку нашої держави. Головні завдання виховання. Процес виховання, його специфіка і чинники. В. О. Сухомлинський про багатофакторний характер процесу виховання. Ефективність процесу виховання, його завдання, складові та рушійні сили. Внутрішні і зовнішні суперечності. Етапи процесу виховання. Управління процесом виховання, його суть. Самовиховання, його сутність, умови, етапи, прийоми реалізації. Перевиховання, його сутність, функції, етапи, принципи реалізації.

Зміст виховання як педагогічна проблема. Основні напрями виховання та шляхи і засоби реалізації змісту кожного напрямку національного виховання: розумове виховання. Формування наукового світогляду; моральне виховання; трудове виховання. Профорієнтація учнів. Етапи профорієнтаційної роботи; естетичне виховання; фізичне виховання; екологічне виховання; статеве виховання. Основи національного виховання. В. О. Сухомлинський про моральне виховання.

Тема 12. Основні закономірності та принципи виховання

Закони виховання: закон соціальної зумовленості цілей, змісту, принципів і методів виховання; закон зумовленості виховання характером діяльності та спілкування вихованців; закон цілісності та єдності процесу виховання; закон єдності та взаємозв'язку теорії та практики виховання – їх сутність. Поняття «закономірності процесу виховання». Основні закономірності процесу виховання. Поняття «принципи виховання». Класифікація принципів виховання. Принципи національного виховання.

Тема 13. Методи виховання.

Сутність понять «метод виховання», «прийом виховання», «засоби виховання». Вибір методу та ефективність його використання. Класифікація методів виховання: методи формування свідомості; методи формування суспільної поведінки; методи стимулювання діяльності та поведінки; методи контролю й аналізу рівня вихованості. Характеристика основних груп методів виховання. Застосування методів виховання в умовах сучасної шкільної практики.

Тема 14. Виховання особистості в колективі

Колектив як соціокультурне середовище виховання і розвитку. Поняття «колектив», його сутність, ознаки, функції, структура. Поняття «дитячий колектив», його особливості. Особливості розвитку дитячого колективу. Стадії розвитку учнівського колективу (за А. С. Макаренком). Розвиток внутрішньо колективних відносин як важливої умови формування морального досвіду школярів. Учніське самоврядування в класі і в школі. Погляди А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського на розвиток дитячого колективу.

Тема 15. Організаційні форми виховної роботи. Національне виховання

Поняття «позакласна робота», «позашкільна робота», їх специфіка і завдання. Специфічні принципи позакласної та позашкільної роботи. Масові, групові та індивідуальні форми виховної роботи, їхня характеристика та особливості проведення. Позашкільна виховна робота, її завдання і зміст. Поняття «позашкільні навчально-виховні заклади», їх різновиди та напрями діяльності. Творчі об'єднання в позашкільних закладах, їхня класифікація. Взаємозв'язок позакласної та позашкільної роботи.

Сутність поняття «національне виховання». Мета, принципи та основні напрями національного виховання. «Національна доктрина розвитку освіти». Основні закономірності виховання в українському суспільстві. Мета й завдання громадського виховання. Сутність, підходи та принципи виховання громадянина.

Методи навчання: словесні (пояснення, розповідь, лекція, семінари бесіда); наочні (ілюстрування за допомогою електронного опорного конспекту); практичні: (вправи, моделювання життєвих ситуацій, методи самостійної роботи і роботи під керівництвом викладача); методи стимулювання навчальної діяльності (метод навчальної дискусії, метод опори на життєвий досвід здобувачів, створення ситуацій пізнавальної новизни; методи формування пізнавального інтересу до навчання; методи стимулювання обв'язку та відповідальності в навчанні); методи контролю і самоконтролю (метод усного контролю, метод письмового контролю, метод тестового контролю).

Політика курсу (особливості проведення навчальних занять): навчальний курс складається з лекцій, семінарських занять, самостійної та індивідуальної роботи. Лекційні заняття передбачають ведення письмового конспекту. Підготовка семінарських занять передбачає усне опрацювання теоретичних питань та дискусію за темою. Підготовка завдань до самостійних та індивідуальних робіт здійснюється у друкованому вигляді (формат Microsoft Word або Power Point (де необхідно) за визначеним шаблоном та передбачає усне опитування здобувачів протягом семінарського заняття до теми або на груповій/індивідуальній консультації.

Технічне й програмне забезпечення/обладнання, наочність: *технічне* (комп'ютер, проектор); *програмне* (Microsoft Office: Power Point, Word, Moodle, репозитарій); *наочність* (презентації у форматі Power Point).

**Система оцінювання та вимоги:
Розподіл балів, які отримують здобувачі ВО**

Поточне тестування та самостійна робота								Середнє арифметичне за поточну роботу (максимально 50 балів)	екзамен	Сума
Тема 1		Тема 2		Тема 3		Тема 4				
1.1	1.2	2.1	2.2	3.1	3.2	4.1	4.2			
25		25		25		25				
Тема 5		Тема 6		Тема 7		Тема 8				
5.1	5.2	6.1	6.2	7.1	7.2	8.1	8.2			
25		25		25		25				
Тема 10		Тема11		Тема12		Тема13				
10.1	10.2	11.1	11.1	12.1	12.2	13.1	13.2			
25		25		25		25				
Тема14		Тема15								
14.1	14.2	15.1	15.2							
25		25								

**Система нарахування рейтингових балів (поточний контроль)
здійснюється за аналогом відповідно системі оцінювання**

№	Вид робіт за темами	Бали рейтингу (денна форма)	Бали рейтингу (заочна форма)
1	Теми 1-5 (за кожну)		
1.	Відповідь на семінарському занятті (2 години)	0 - 5	-
2.	Доповнення на семінарському занятті	0 - 2	-
3.	Виконання самостійної роботи до тем 1-5: - Підготовка додаткових питань та опитування за ними;	0 - 5	0 - 10
4.	Виконання ІНДЗ до теми 1-5: - Вирішення/складання практичних кейсів; - Вирішення/складання тестів	0 - 15 0 - 10 0 - 5	0 - 15 0 - 10 0 - 5
Максимум за теми 1-5		25 балів	
Теми 6-10 (за кожну)			
1.	Відповідь на семінарському занятті (4 години)	0 - 10 (5+5)	0 - 5
2.	Доповнення на семінарському занятті	0 - 2	0 - 2
3.	Виконання самостійної роботи до теми 6-10: - Підготовка додаткових питань та опитування за ними.	0 - 5	0 - 10
4.	Виконання ІНДЗ до теми 6-10: - Вирішення/складання практичних кейсів; - Вирішення/складання тестів	0 - 15 0 - 10 0 - 5	0 - 15 0 - 10 0 - 5
Максимум за теми 6-10		25 балів	
Теми 11-15 (за кожну)			
1.	Відповідь на семінарському занятті (2 години)	0 - 5	-
2.	Доповнення на семінарському занятті	0 - 2	-
3.	Виконання самостійної роботи до теми 4: - Підготовка додаткових питань та опитування за ними.	0 - 5	0 - 10
4.	Виконання ІНДЗ до теми 4: - Вирішення/складання практичних кейсів; - Вирішення/складання тестів	0 - 15 0 - 10 0 - 5	0 - 15 0 - 10 0 - 5
Максимум за теми 11-15		25 балів	

За підсумками навчання за один семестр здобувач вищої освіти може отримати 100 балів (50 – поточне оцінювання + 50 балів – контрольне оцінювання (залік).

Підсумкова кількість балів визначається за формулою:

$$m = \frac{3K_1 + 3K_2 + 3K_3 + 3K_4}{n} + 50 = 100$$

де m – кількість набраних балів за вивчений курс; n – кількість залікових кредитів; 50 балів – екзамен

Загальна кількість балів за вивчений курс обчислюється таким чином: підраховується кількість балів, набраних під час поточного контролю за всіма заліковими кредитами, та ділиться на загальну кількість кредитів (визначається середній арифметичний бал). Потім до отриманого показника додаються бали, набрані під час екзамену.

Сума балів за всі види освітньої діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики
90 – 100	A	відмінно
78 – 89	B	добре
65 – 77	C	
58 – 64	D	
50 – 57	E	задовільно
35 – 49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Список рекомендованих джерел:

Основна:

1. Бондар В. І. Дидактика: підруч. [для студ. вищ. пед. навч. закл.] / Володимир Іванович Бондар. – К.: Либідь, 2015. – 264с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Наталія Павлівна Волкова. – [2-ге вид., перероб., доп.]. – К.: Академвидав, 2010. – 616с.
3. Галузинський В.М. Педагогіка: теорія та історія / В.М.Галузинський, М.Б.Євтух. – К.: Вища шк., 1995. – 234 с.
4. Зайченко І. В. Педагогіка: навч. посіб. [для студ. вищ. пед. навч. закл.] / Іван Васильович Зайченко. – [2-ге вид.]. – К.: Освіта України, 2008. – 528 с.
5. Кузьмінський А. І. Педагогіка: підруч. [для студ. і викл. вищ. навч. закл.] / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2013. – 418 с.
6. Мельничук С.Г. Педагогіка (Теорія виховання). Навчальний посібник. / С.Г. Мельничук. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. – 288с.
7. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Неля Євтихіївна Мойсеюк. – [5-те вид., доп. і перероб.]. – К.: Кондор, 2015. – 656 с.
8. Практикум з педагогіки: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [за заг. ред. О. А. Дубасенюк]. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2014. – 464 с.
9. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Михайло Миколайович Фіцула. – [2-ге вид., випр., доп.]. – К.: Академвидав, 2007. – 560 с.
10. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Василь Васильович Ягупов. – К.: Либідь, 2012. – 560 с.

Інформаційні ресурси:

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://www.mon.gov.ua/education/average>.
2. Державний стандарт базової і повної середньої освіти [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/average>.
3. Закон України «Про загальну середню освіту» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/average>.
4. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/average>.
5. Закон України «Про позашкільну освіту» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/average>.

6. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/average>.
7. <http://uapravo.net/data/base28/ukr28703/htm>.